

ВІДГУК

офіційного опонента Маріної Олени Сергіївни
на дисертацію Матушевської Наталі Володимирівни
"Комунікативна ситуація спокуси у сучасному англомовному
кінодискурсі: когнітивно-комунікативний аспект",
подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук
за спеціальністю 10.02.04 – германські мови

Скільки спокус пропонує людині сучасний світ?! Це вже і спокуси віртуальної реальності! Як залишитись осторонь, скажімо, опосередкованої вербальної і невербальної взаємодії з розмаїттям пропонованих модусів і ресурсів? Як протидіяти спокусі не "переселитись" у віртуальний світ, залишивши низку соціальних умовностей і "незручностей" реального, коли атрактори-інструменти спокуси (у термінах дисертантки) і власне спокусники є такими потужними? Які когнітивні процеси лежать у підґрунті спокуси – парасолькового феномена, що може, як діамант, "переливатись та грати різними гранями-сміслами" в маніфестаціях чи-то акту спокушання, чи-то перетворюючись на інструмент спокуси, що лише зовнішньою формою може спокусити. Для опонента "науковою спокусою"-атрактором виявилась дисертація Матушевської Н.В., а спокусник-дисертантка через актуальність, новизну, чіткість та логічність у викладенні теоретико-методологічних положень і в аналізі емпіричного матеріалу, успішно спокусила-переконала опонента-жертву у валідності та ґрунтовності дослідницьких висновків.

У контексті парадигмальних зсувів у лінгвістиці ХХІ століття ідеалом прагнень філолога стає репрезентація досліджуваного феномена у багатовимірному форматі, що постає своєрідною голографічною картинкою, або голограмою, де у кожній частині, розрізаній лазерним променем, можна побачити цілісне зображення. Саме таким є аналізоване дослідження, що сповідує багатовимірність у низці аспектів і обумовлює його **актуальність**. По-перше, в *об'єкті* наукового пошуку – спокусі, що розглядається у світлі когнітивно-комунікативної парадигми лінгвістики як комунікативна ситуація у сув'язі з її ментальним підґрунтям та виходом у царину маніпулятивно-регулятивного впливу в контексті міжособистісних взаємин суб'єктів мовленнєвої інтеракції в певному соціально-культурному середовищі. По-друге, сповідуючи діяльнісний підхід, що увиразнюється в поєднанні принципів, на яких вибудовується робота, зокрема експансіонізму,

антропоцентризму, функціоналізму та експланаторності (О.С. Кубрякова) (с. 92-93), кожний з яких знаходить конкретне втілення, перетворюючись у комплексність теоретико-методологічних засад роботи. Навіть більше, сьогодні йдеться про панекспансіонізм, неоантропоцентризм, неофункціоналізм та неоекспланаторність (О.П. Воробйова).

Перший принцип (панекспансіонізм) підштовхує дослідника до поглиблення міждисциплінарності у науковому пошуку. В аналізованій дисертації міждисциплінарним є власне об'єкт – спокуса – що бере свій початок у теології і філософії. У цьому ключі авторка простежує еволюцію поглядів на феномен спокуси з позицій зазначених царин знання, що впливає на власне авторську концепцію вивчення спокуси у когнітивно-комунікативному ключі. До того ж, міждисциплінарність дослідження та його **актуальність** підсилюються зверненням до сучасного англomовного кінодискурсу в якості емпіричного матеріалу. Адже його мультимодальна природа, поєднання різних модусів і семіотичних ресурсів у (кіно)дискурсивному конструюванні смислів, вимагає відповідних методів дослідження, що викристалізуються у мультимодальних студіях, однієї з найпотужніших семіотичних теорій сьогодення.

Власне антропоцентризм поєднується у роботі з неоантропоцентризмом, або екологізмом. Дисертантка наголошує на антропоцентричності спокуси у ракурсі суб'єктного чинника, що відіграє визначальну роль у дискурсивній реалізації комунікативної ситуації спокуси. Проте характер смислів, що конструюються комунікантами-учасниками аналізованої комунікативної ситуації, а також характер і наслідки їх взаємин засвідчує органічне входження у роботу "екології" мовленнєвої взаємодії.

Дисертантка ставить перед собою **мету** – виявлення когнітивно-комунікативних особливостей реалізації комунікативної ситуації спокуси в сучасному англomовному кінодискурсі, якої успішно досягає через вирішення низки конкретних **завдань**, серед котрих відзначимо: окреслення теоретичних засад дослідження комунікативної ситуації спокуси в сучасному англomовному кінодискурсі, простеження еволюції поглядів на феномен «спокуса» в міждисциплінарному контексті, визначення компонентів комунікативної ситуації спокуси, побудова її фреймової моделі та розробка її класифікації в сучасному англomовному кінодискурсі за низкою критеріїв. Успішному досягненню мети сприяє **методика** дослідження, яка охоплює чотири етапи – аналітико-критичний, кваліфікаційний, когнітивний і комунікативно-прагматичний, кожний з яких знаходить покрокове втілення.

Розроблений і ретельно описаний алгоритм дослідження та методи, застосовані авторкою, забезпечують переконливість і достовірність отриманих результатів.

Матеріалом дослідження послужили 1200 комунікативних епізодів, у яких реалізується комунікативна ситуація спокуси, отриманих методом суцільної вибірки з 25 скриптів сучасних англомовних кінофільмів («The Wolf of Wall Street», «Boiler Room», «Annie», «Here Comes the Boom», «The Internship» тощо) та 4-х англомовних телесеріалів («How I Met Your Mother», «Devious Maids», «Suits», «2 Broke Girls»). У цьому зв'язку варто наголосити на міждисциплінарності та дотичності застосованого термінопоняття «комунікативний епізод», що є органічним позначенням певного фрагменту кінодискурсу, що характеризується мультимодальністю та в якому на перетині вербального та невербальних модусів реалізується комунікативна ситуація спокуси. Вибірка емпіричного матеріалу є якісно і кількісно репрезентативною.

Авторка чітко прописує критерії відбору матеріалу і зазначає, що відібрані фільми та телесеріали визначаються такими спільними характеристиками, як культурна привабливість, висока світова популярність та значна фінансова успішність.

Новизною у роботі відзначається те, що в ній *уперше* досліджено комунікативну ситуацію спокуси у сучасному англомовному кінодискурсі, виявлено її когнітивно-комунікативні особливості, а також вербальні й невербальні засоби її актуалізації в сучасному англомовному кінодискурсі; **Новаторським** є побудована фреймова модель комунікативної ситуації спокуси з її відповідними складниками. Складники, а також розроблена типологія комунікативної ситуації спокуси за регулятивною діяльністю (успішна та неуспішна), за кількістю учасників (два або більше) та за видом атрактора (матеріальна, соціальна, сексуальна). **Новим** є застосування методики когнітивно-прагматичного аналізу для дослідження специфіки реалізації комунікативної ситуації спокуси в комунікативних епізодах аналізованого кінодискурсу, а також її тактико-стратегічного аранжування.

Теоретичне значення дисертації обумовлюється її внеском у низку сучасних напрямів лінгвістики, а саме: комунікативну лінгвістику в ракурсі визначення комунікативної ситуації спокуси та її складників, когнітивну лінгвістику у світлі фреймової моделі комунікативної ситуації спокуси, когнітивну прагматику через реконструювання низки концептуальних метафор і концептів, що вербалізуються під час реалізації комунікативної

ситуації спокуси та репрезентують мотиваційну базу учасників дискурсу, у поглиблення положень теорії дискурсу та теорії мовленнєвих актів.

Практичне значення дисертації рецензованої дисертації містить можливості її використання у викладанні нормативних дисциплін, а саме: загального мовознавства, стилістики англійської мови, теоретичної граматики англійської мови, інтерпретації, а також у курсах за вибором з лінгвопрагматики, когнітивної лінгвістики та мультимодальних досліджень тексту і дискурсу. Крім того, матеріали та висновки роботи можуть бути застосовані на семінарських заняттях, у науковій, науково-методичній роботі та при виконанні магістерських, дипломних і дисертаційних робіт.

Апробацію результатів дисертації здійснено на чотирьох міжнародних наукових конференціях. У свою чергу, основні положення й результати дослідження висвітлено в **14** одноосібних публікаціях автора: 7 статтях, опублікованих у фахових виданнях, затверджених ДАК України, 1 міжнародній публікації, 6 тезах та 2 статтях у співавторстві в збірниках, затверджених ДАК України.

Обґрунтованість і достовірність положень і результатів наукового пошуку забезпечуються опрацюванням величезного, як для кандидатської дисертації, обсягу сучасної науково-теоретичної літератури (527 найменувань, з яких 160 – іноземною мовою).

Структура дисертації є чіткою, збалансованою і логічною, у якій дисертантка поступово вирішує поставлені завдання. У **першому** розділі *«Теоретичні підвалини дослідження комунікативної ситуації спокуси в кінодискурсі»* закладається теоретичне підґрунтя дослідження. Дисертантка демонструє філологічну та загальнонаукову ерудицію, виявляючи домінуючі тенденції у науковій рефлексії стосовно явища спокуси в міждисциплінарному контексті. Крім того, визначаються ключові поняття роботи та їх кореляція («спокуса», «комунікативна ситуація», «комунікативна ситуація спокуси», «концепт TEMPTATION», «комунікативна стратегія», «дискурсивна стратегія» і «тактика», «дискурс»). Таким, що заслуговує на окреме схвалення є підрозділ 1.2 «Комунікативна ситуація спокуси у контексті комунікативно-дискурсивного підходу» (с. 41-64), в якому окреслюються орієнтири вивчення спокуси в лінгвістичній площині, визначаються основні характеристики досліджуваної комунікативної ситуації, окреслюються її основні складники та виявляються потреби, які керують поведінкою її учасників. Серед ситуаційних домінант комунікативної ситуації спокуси дисертантка визначає соціальні,

психологічні та комунікативні ролі її учасників. Зокрема, **новим і перспективним** є розмежування психологічних ролей адресанта (МАНІПУЛЯТОР, ПЕРЕСЛІДУВАЧ, ПЕРЕМОВНИК), що він виконує у комунікативній взаємодії із адресатом-жертвою.

Другий розділ *«Методологічні засади дослідження комунікативної ситуації спокуси в сучасному англомовному кінодискурсі»* присвячується визначенню загальних методологічних принципів дослідження, обґрунтовується дотичність когнітивно-комунікативного підходу до вивчення феномена «спокуси». У розділі пропонується характеристика матеріалу дослідження та критерії його добору. Більше того, подається дайджест ключових кінофільмів, задіяних під час аналізу (с. 95-96). У розділі розробляється комплексна методика аналізу комунікативної ситуації спокуси у сучасному англомовному кінодискурсі. На кожному етапі пропонується аналіз відповідного прикладу.

У **третьому** розділі *«Комунікативна ситуація спокуси у сучасному англомовному кінодискурсі в когнітивному аспекті»* будується фреймова модель комунікативної ситуації спокуси, що кваліфікується як методологічний конструкт, певна ментальна модель, а не конкретна реалізація цього явища, а також її когнітивна інваріантна модель. **Новаторською** у розділі є типологія комунікативної ситуації спокуси, що базується на критеріях успішності, виду атрактора та кількості суб'єктів.

У **четвертому** розділі *«Комунікативна ситуація спокуси у сучасному англомовному кінодискурсі в комунікативному вимірі»* визначаються вербальні й невербальні засоби реалізації комунікативної ситуації спокуси у сучасному англомовному кінодискурсі, а також подається класифікація тактик її актуалізації, серед яких: тактика пропозиції, обіцянки, переконання та вказівки на перспективу.

Загалом автореферат і публікації Матушевської Н.В. відбивають зміст дисертації. Виклад основних положень не викликає сумнівів. Розглянуте дослідження заслуговує на схвалення.

Водночас, як і кожна наукова розвідка, дисертація, що розглядається, не позбавлена деяких дискусійних питань. Хочу наголосити на загальному позитивному висновку щодо обговорюваної роботи й підкреслити, що висловлювані зауваження не стосуються принципових концептуальних положень дисертації.

1. У першому розділі, у підрозділі 1.1 *«Феномен «спокуси» у міждисциплінарному світлі»* (с. 29-41) авторка зазначає, що «Дослідження

спокуси кореспондує з поняттям онтології – фундаментальними принципами, загальними категоріями буття, широким спектром структур, що містять всі доступні відомості від найзагальніших до конкретних, релевантні предметній області», а також, що вона застосовує *онтологічний* підхід до дослідження явища спокуси. Виникає питання, чи є запропонований підхід суто онтологічним, адже дисертантка дає відповідь не лише на запитання «Що є спокуси?», а визначає домінантні тенденції в науковому осмисленні цього явища з позицій релігієзнавства, філософії, лінгвістики, що корелює радше з *епістемологічним* підходом.

2. У дисертації комунікативна ситуація спокуси обґрунтовано тлумачиться як модель взаємодії комунікантів, що є видом регулятивного впливу, спрямованого на досягнення адресантом вигідного для нього результату шляхом демонстрації *атрактора*. Під останнім розуміється матеріальний або нематеріальний об'єкт, що подразнює потреби жертви та збуджує бажання погодитись на умови спокусника. Крім того, атрактор вважається інструментом долання опору адресата (див. напр. с. 55, 151) і виступає одним із критеріїв класифікації комунікативної ситуації спокуси на матеріальну, соціальну та сексуальну. Цікавою є думка про те, що адресантом може виступати не лише суб'єкт дискурсу, а й власне атрактор, тоді його роль перетворюється на активну, але не відбувається безпосередньої комунікативної взаємодії між адресантом і адресатом комунікативної ситуації спокуси. Виникає термінологічне запитання: Чим продиктовано вибір саме такого терміна на позначення інструмента спокуси? З одного боку, у семантичній структурі лексичної одиниці атрактор закладено ознаки *привертання уваги, тяжіння*, що відповідає призначенню об'єкта, який позначається цим словом. З іншого боку, відомо, що атрактор є терміном, що застосовується у синергетиці (Г. Ніколіс, І. Пригожин, І. Стенгерс). Він визначається як режим (стан), до якого тяжіє система. Або як стійкий фокус, до якого сходяться усі траєкторії динаміки системи (Г. Хакен). Синергетичний підхід, безперечно, застосовується у лінгвістиці, зокрема вітчизняній (Л. Піхтовнікова, Т. Домброван, Л. Тараненко, О. Морозова), але не у межах запропонованої дисертації.

3. Однією із *ситуаційно-домінантних характеристик* комунікативної ситуації спокуси обґрунтовано визнається *амбівалентність* значень компонентів її учасників, унаслідок чого уся конфігурація спокуси має амбівалентний характер (с. 58-59). Також зазначається, що амбівалентність є *системотвірним фактором*, що породжує спокуси. Вона маніфестується у

ролях учасників, їх цілях, потребах жертви та в одночасній актуалізації в концептуальній сфері адресата спокуси двох абсолютно протилежних, але безпосередньо пов'язаних потреб – *досягнення* та *протидії* (досягненню). На думку опонента, амбівалентність у дії стає результатом інтегрального типу свідомості (у термінах Ж.Гібсера), що означає перехід до багатовимірності у конструюванні дійсності. Через її рису акатегоріальності, яка у річищі когнітивної поетики визначається як акатегоризація і трактується як один з різновидів категоризації (О.С. Маріна) уможлиблюється співіснування протилежних, суперечних концептуальних схем у підґрунті тієї чи іншої (не)художньої форми.

Виникає питання: Як, все ж таки, кваліфікувати амбівалентність як характеристику чи фактор, адже це різні речі? І чому цей фактор є системотвірним? Яка система мається на увазі? Нарешті, амбівалентність стосується лише когнітивного підґрунтя комунікативної ситуації спокуси або відповідним чином відбивається у вербальній площині?

4. Це полемічне зауваження стосується матеріалу роботи, до якого залучено англійські кінофільми та телесеріали, що у назві позиціонується як сучасний англійський кінодискурс. Проте у 2011 році у колективній монографії *"Telecinematic discourse: Approaches to the Language of Films and Television Series"*, як випливає з назви, запропоновано термін «телекінодискурс» на позначення дискурсу кінофільмів і телевізійних серіалів. Чи не доречніше було б вжити цей термін у роботі?

5. Це міркування-запитання пов'язано із попереднім. У роботі аналізуються комунікативні епізоди, відібрані з сучасного англійського кінодискурсу. Останній зокрема розглядається як мультимодальний феномен, комплексне полікодове когнітивно-комунікативне утворення, багатшарова синергетична семіотична система, яка об'єднує вербальні, невербальні та кінематографічні засоби та характеризується зв'язністю, цілісністю, адресатністю, завершеністю (с. 91) або, що синтезує у собі різні семіотичні системи (вербальні, невербальні, кінематографічні) (с. 113). Що мається на увазі під кінодискурсом як одночасно і феноменом, і утворенням, і системою, яка включає інші системи? Що мається на увазі під вербальними і кінематографічними системами? Крім того, попри дуже ретельний, логічний і обґрунтований аналіз комунікативних епізодів, дисертанткою не було застосовано відповідних методів мультимодального або інтермедіального аналізу кінодискурсу.

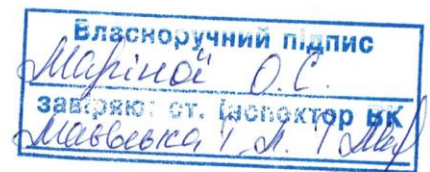
На підставі ознайомлення з дисертацією, авторефератом та основними публікаціями вважаю, що дослідження Матушевської Н.В. «Комунікативна ситуація спокуси у сучасному англомовному кінодискурсі: когнітивно-комунікативний аспект» відповідає вимогам пп. 11, 13 "Порядку присудження наукових ступенів", затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №567 від 24.07.2013 зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ №656 від 19.08.2015 та №1159 від 30.12.2015, а її авторка, Матушевська Наталя Володимирівна, *заслуговує* на присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук із спеціальності 10.02.04 – германські мови.

Офіційний опонент:

Доктор філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології
і філософії мови
імені професора О.М. Мороховського
Київського національного лінгвістичного університету

О.С. Маріна

Відрук отримано
11.06.2013
Ученій секретар
спеціалізованої вченої
ради К 67.051.05
д-р Цанів А.О.
Ефанів

